

AUTIZM SPEKTRI BUZILISHI BO‘LGAN BOLALARDA SOMATIK KASALLIKLARNING UCHRASH CHASTOTASI

Sulaymonova Sevara Sirojiddin qizi

Annotatsiya: Autizm spektri buzilishi (ASB) bolalik davrida namoyon bo‘ladigan neyro-rivojlanish buzilishi bo‘lib, ijtimoiy kommunikatsiya va o‘zaro munosabatlarning buzilishi, cheklangan va takrorlanuvchi xatti-harakatlar hamda qiziqishlar bilan tavsiflanadi. So‘nggi yillarda olib borilgan tadqiqotlar ASB bo‘lgan bolalarda nafaqat nevropsixiatrik, balki turli somatik kasalliklar ham umumiy populyatsiyaga nisbatan ko‘proq uchrashini ko‘rsatmoqda. Ayniqsa, me‘da-ichak tizimi kasalliklari, uyqu buzilishlari, ovqatlanish bilan bog‘liq muammolar, allergik kasalliklar, semirish, epilepsiya va boshqa surunkali holatlar ushbu guruhda muhim klinik ahamiyatga ega. Mazkur maqolada ASB bo‘lgan bolalarda somatik kasalliklarning uchrash chastotasi, ularning asosiy turlari, klinik xususiyatlari va autizm simptomlari bilan o‘zaro bog‘liqligi tahlil qilinadi. Somatik kasalliklarni o‘z vaqtida aniqlash ASB bo‘lgan bolalarning hayot sifatini yaxshilash, xulq-atvor muammolarini kamaytirish va individual reabilitatsiya dasturlarining samaradorligini oshirishda muhim omil hisoblanadi. Bolalarda somatik holatni baholashda pediatr, bolalar nevrologi, psixiatr, gastroenterolog, allergolog, dietolog va boshqa mutaxassislarning multidissiplinar hamkorligi maqsadga muvofiqdir.

Kalit so‘zlar: autizm spektri buzilishi, ASB, bolalar, somatik kasalliklar, komorbid holatlar, me‘da-ichak tizimi, ovqatlanish buzilishi, allergiya, semirish, uyqu buzilishi, epilepsiya, hayot sifati.

Asosiy qism

Kirish

Autizm spektri buzilishi bolalar orasida keng tarqalgan neyro-rivojlanish holatlaridan biri bo‘lib, uning klinik ko‘rinishi juda xilma-xildir. ASBning asosiy

belgilari ijtimoiy kommunikatsiya va ijtimoiy o'zaro munosabatlardagi barqaror qiyinchiliklar hamda cheklangan, takrorlanuvchi xulq-atvor shakllaridan iborat. Biroq zamonaviy tibbiyotda autizmni faqat psixologik yoki xulq-atvor buzilishi sifatida ko'rib chiqish yetarli emas. ASB bo'lgan bolalarda turli somatik kasalliklar va funksional buzilishlar tez-tez uchrashi mumkin.

Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti ma'lumotlariga ko'ra, autizm bilan yashovchi shaxslarning sog'liq ehtiyojlari individual bo'lib, ularda turli hamroh kasalliklar kuzatilishi mumkin. Shu sababli autizmli bolalarni tibbiy kuzatuvdan o'tkazishda faqat asosiy neyro-rivojlanish buzilishiga emas, balki bolaning umumiy somatik holatiga ham e'tibor qaratish zarur.

ASB bo'lgan bolalarda somatik kasalliklarning klinik diagnostikasi ayrim hollarda murakkab kechadi. Buning asosiy sabablaridan biri bolaning og'riq, noqulaylik yoki boshqa somatik simptomlarni verbal tarzda ifodalash imkoniyatining cheklanganligidir. Natijada qorin og'rig'i, bosh og'rig'i, uyqu buzilishi, ich qotishi yoki boshqa noqulayliklar xulq-atvor o'zgarishi — agressivlik, o'ziga zarar yetkazish, yig'lash, stereotip harakatlarning kuchayishi yoki ijtimoiy muloqotning pasayishi ko'rinishida namoyon bo'lishi mumkin.

Shuning uchun ASB bo'lgan bolalarda somatik kasalliklarning uchrash chastotasini o'rganish va ularni erta aniqlash pediatrik yordamning muhim yo'nalishlaridan biridir.

ASB bo'lgan bolalarda somatik kasalliklarning uchrash xususiyatlari

Ilmiy adabiyotlar tahlili ASB bo'lgan bolalarda turli komorbid somatik va nevrologik holatlar keng uchrashini ko'rsatadi. Biroq turli tadqiqotlarda kasalliklarning chastotasi bir xil emas. Bu farq bolalarning yoshi, jinsiy tarkibi, ASB og'irligi, tadqiqot dizayni, diagnostik mezonlar va somatik kasalliklarni aniqlash usullariga bog'liq.

ASB bo'lgan bolalarda ko'proq uchraydigan somatik va funksional muammolarni quyidagi guruhlariga ajratish mumkin:

- me'da-ichak tizimi kasalliklari;

- ovqatlanish va oziq-ovqat xulq-atvori buzilishlari;
- uyqu buzilishlari;
- allergik kasalliklar;
- ortiqcha vazn va semirish;
- metabolik buzilishlar;
- immun tizimi bilan bog'liq holatlar;
- epilepsiya va boshqa nevrologik kasalliklar;
- tish va og'iz bo'shlig'i kasalliklari;
- nafas olish tizimi kasalliklari;
- dermatologik kasalliklar.

Ushbu holatlarning ayrimlari ASBning o'ziga xos patofiziologik mexanizmlari bilan bog'liq bo'lishi mumkin, boshqalari esa dori vositalari, jismoniy faollikning pastligi, selektiv ovqatlanish yoki xulq-atvor xususiyatlari bilan bog'liq bo'lishi ehtimoli mavjud.

Me'da-ichak tizimi kasalliklari

ASB bo'lgan bolalarda eng ko'p muhokama qilinadigan somatik muammolardan biri me'da-ichak tizimi bilan bog'liq simptomlardir. Qabziyat, diareya, qorin og'rig'i, gastroezofageal reflyuks va boshqa funksional buzilishlar ushbu guruhda uchrashi mumkin.

Ayrim ilmiy tadqiqotlarda ASB bo'lgan bolalarda me'da-ichak simptomlari umumiy bolalar populyatsiyasiga qaraganda ko'proq kuzatilgani qayd etilgan. Bunday simptomlarning shakllanishida ovqatlanishning selektivligi, tolaga boy mahsulotlarning yetarli iste'mol qilinmasligi, suyuqlik iste'molining kamligi, jismoniy faollikning cheklanishi va ayrim xulq-atvor xususiyatlari rol o'ynashi mumkin..

Ovqatlanish buzilishlari va selektiv ovqatlanish

ASB bo'lgan bolalarda ovqatlanish xulq-atvorining o'ziga xosligi juda keng tarqalgan muammolardan biridir. Bola ma'lum rang, hid, ta'm, konsistensiya yoki

shakldagi mahsulotlarga iste'mol qilishi mumkin. Ayrim bolalar esa juda kam turdagi oziq-ovqat mahsulotlarini qabul qiladi.

Selektiv ovqatlanish ratsionning muvozanatsiz bo'lishiga olib kelishi mumkin. Natijada temir, folat, vitamin D, vitamin B12, kalsiy va boshqa mikroelementlarning yetishmovchiligi yuzaga kelishi ehtimoli oshadi.

Bundan tashqari, ayrim bolalarda ortiqcha kaloriya iste'moli va jismoniy faollikning pastligi ortiqcha vazn yoki semirish xavfini oshirishi mumkin. Demak, ASB bo'lgan bolalarda ovqatlanish holatini baholashda nafaqat tana vazni, balki ratsionning sifat va xilma-xilligi ham hisobga olinishi kerak.

Uyqu buzilishlari

Uyqu muammolari ASB bo'lgan bolalarda juda muhim komorbid holatlardan biridir. Uyquga ketishning qiyinlashishi, kechasi tez-tez uyg'onish, uyqu davomiyligining qisqarishi yoki ertalab juda erta uyg'onish kuzatilishi mumkin.

Uyquning yetarli bo'lmasligi kunduzgi xulq-atvor va kognitiv faoliyatga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Bola ko'proq irritabellik, agressivlik, diqqatni jamlay olmaslik va stereotip xatti-harakatlarning kuchayishi bilan namoyon bo'lishi mumkin.

Shu sababli ASB bo'lgan bolani baholashda uyquning davomiyligi va sifati muntazam ravishda aniqlanishi kerak.

Allergik kasalliklar

ASB bo'lgan bolalarda allergik kasalliklar, jumladan, atopik dermatit, allergik rinit va bronxial astma kabi holatlar ham uchrashi mumkin. Biroq allergik kasalliklar bilan autizm o'rtasidagi bog'liqlikni baholashda ehtiyotkorlik talab etiladi, chunki mavjud epidemiologik ma'lumotlar barcha populyatsiyalar uchun bir xil emas.

Allergik kasalliklar bolaning uyqusi, ishtahasi, umumiy holati va xulq-atvoriga ta'sir qilishi mumkin. Masalan, doimiy burun bitishi yoki teri qichishishi uyquni buzib, kunduzgi irritabellikni kuchaytiradi.

Shuning uchun ASB bo'lgan bolalarda allergik anamnezni yig'ish va tegishli klinik belgilar mavjud bo'lganda allergologik tekshiruv o'tkazish muhimdir.

Ortiqcha vazn va semirish

ASB bo'lgan bolalarda ortiqcha vazn va semirish muammosi ham muhim klinik ahamiyatga ega. Bunga selektiv ovqatlanish, yuqori kaloriyali mahsulotlarga moyillik, jismoniy faollikning cheklanishi va ayrim dori vositalarining nojo'ya metabolik ta'sirlari sabab bo'lishi mumkin.

Epilepsiya va boshqa nevrologik kasalliklar

Epilepsiya ASB bilan tez-tez birga uchrashi mumkin bo'lgan muhim nevrologik holatlardan biridir. Epileptik tutqanoqlar bolaning rivojlanishiga, kognitiv faoliyatiga va kundalik hayotiga sezilarli ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Epilepsiya xavfi ayrim guruhlarda, ayniqsa, intellektual rivojlanish buzilishi mavjud bo'lgan ASB bo'lgan bolalarda yuqoriroq bo'lishi mumkin. Shu sababli hushdan ketish, g'ayritabiiy harakatlar, qisqa muddatli "uzilishlar", tungi g'alati xatti-harakatlar yoki boshqa paroksizmal belgilar aniqlanganda nevrologik tekshiruv talab etiladi.

Og'iz bo'shlig'i va stomatologik kasalliklar

ASB bo'lgan bolalarda og'iz bo'shlig'i gigiyenasini saqlash bilan bog'liq qiyinchiliklar ham uchraydi. Sensor sezgirlik, tish yuvish jarayoniga qarshilik, ovqatlanish xususiyatlari va stomatologik ko'rikka moslashishdagi qiyinchiliklar kariyes va milk kasalliklari xavfini oshirishi mumkin.

Stomatologik muammolar ko'pincha og'riq bilan kechadi. Biroq bola og'riqni verbal ifodalay olmasa, bu holat xulq-atvorning keskin o'zgarishi sifatida namoyon bo'lishi mumkin. Shuning uchun muntazam stomatologik profilaktik ko'riklar ASB bo'lgan bolalar uchun muhimdir.

Somatik kasalliklar va xulq-atvor o'rtasidagi bog'liqlik

ASB bo'lgan bolalarda somatik kasalliklarni aniqlashning asosiy murakkabliklaridan biri — simptomlarning xulq-atvor orqali namoyon bo'lishidir.

Masalan:

Somatik muammo	Bola xulq-atvorida namoyon bo'lishi mumkin bo'lgan belgilar
Qabziyat	Bezovtalik, yig'lash, agressivlik, stereotiplarning kuchayishi
Qorin og'rig'i	Ovqatdan bosh tortish, o'ziga zarar yetkazish
Tish og'rig'i	Yuzini ushlash, ovqatlanishdan bosh tortish, irritabellik
Uyqu buzilishi	Kunduzgi uyquchanlik, agressivlik, diqqat pasayishi
Allergik qichishish	Teri tirnash, bezovtalik, uyqu buzilishi
Infeksiya	Xulq-atvorning to'satdan o'zgarishi, ishtaha pasayishi
Epileptik xurujlar	Qisqa muddatli javobsizlik, g'ayritabiiy harakatlar

Mazkur xususiyatlar pediatri va ota-onalar uchun muhim diagnostik signal bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Somatik kasalliklarni aniqlashning zamonaviy yondashuvi

ASB bo'lgan bolalarda somatik kasalliklarni aniqlash uchun barcha bolalarga bir xil keng qamrovli laborator yoki instrumental tekshiruvlar o'tkazish talab etilmaydi. Tekshiruvlar bolaning klinik simptomlari va anamneziga asoslangan holda tanlanishi kerak.

Birlamchi tibbiy baholash quyidagilarni o'z ichiga olishi mumkin:

- antropometrik ko'rsatkichlarni aniqlash;
- arterial bosimni o'lchash;
- ovqatlanish holatini baholash;
- uyqu anamnezini yig'ish;
- najas chiqarish chastotasi va xususiyatlarini aniqlash;
- allergik anamnezni o'rganish;
- zarurat bo'lganda laborator va instrumental tekshiruvlarni o'tkazish.

Bunday yondashuv ortiqcha tekshiruvlarning oldini olish bilan birga, klinik jihatdan muhim kasalliklarni o'z vaqtida aniqlash imkonini beradi.

Somatik kasalliklarning ASB og'irligi bilan bog'liqligi

ASB simptomlarining og'irligi bilan ayrim somatik kasalliklarning uchrash chastotasi o'rtasida bog'liqlik bo'lishi mumkin. Xususan, og'irroq kommunikativ buzilishlari bo'lgan bolalarda og'riq va noqulayliklarni ifodalash qiyinlashadi. Natijada somatik kasallik kechroq aniqlanishi mumkin.

Bundan tashqari, intellektual rivojlanish buzilishi mavjud bo'lgan bolalarda o'z-o'ziga xizmat ko'rsatish ko'nikmalari cheklangan bo'lishi mumkin. Bu esa gigiyena, ovqatlanish va sog'lom turmush tarzini tashkil etishda qo'shimcha yordamni talab qiladi.

Shu bilan birga, "ASB og'irligi oshgani sari barcha somatik kasalliklar chastotasi avtomatik ravishda oshadi" degan xulosani chiqarish to'g'ri emas. Har bir somatik holatning o'z xavf omillari va patogenetik mexanizmlari mavjud. Shu sababli epidemiologik va klinik tadqiqotlarda ushbu omillar alohida hisobga olinishi lozim.

Profilaktika va multidissiplinar yondashuv

ASB bo'lgan bolalarda somatik kasalliklarni kamaytirishning asosiy yo'nalishlari sog'lom ovqatlanish, yetarli jismoniy faollik, uyqu gigiyenasi, stomatologik profilaktika va muntazam pediatrik kuzatuvdan iborat.

Bunday bolalar bilan ishlaydigan mutaxassislar o'rtasidagi hamkorlik alohida ahamiyatga ega. Pediatr bolaning umumiy somatik holatini nazorat qilsa, bolalar nevrologi nevrologik simptomlarni, psixiatr yoki klinik psixolog xulq-atvor va psixologik holatni, logoped kommunikativ imkoniyatlarni, dietolog esa ovqatlanish holatini baholashi mumkin.

Multidissiplinar yondashuvning asosiy maqsadi faqat kasallikni davolash emas, balki bolaning funksional imkoniyatlari va hayot sifatini yaxshilashdir.

Xulosa

Autizm spektri buzilishi bo'lgan bolalarda turli somatik kasalliklar va funksional buzilishlar muhim klinik muammo hisoblanadi. Ayniqsa, me'da-ichak tizimi simptomlari, qabziyat, ovqatlanishning selektivligi, uyqu buzilishlari, allergik

kasalliklar, ortiqcha vazn va semirish, stomatologik muammolar hamda epilepsiya kabi komorbid holatlar pediatrik kuzatuvda alohida e'tibor talab qiladi.

Somatik kasalliklarning uchrash chastotasi turli tadqiqotlarda farq qilishi mumkin. Bunga bolaning yoshi, ASBning klinik og'irligi, intellektual va nutqiy rivojlanishi, ovqatlanish xususiyatlari, dori vositalari va boshqa omillar ta'sir ko'rsatadi.

ASB bo'lgan bolalarda somatik kasalliklarni aniqlashni murakkablashtiruvchi asosiy omillardan biri — bolaning og'riq yoki noqulaylikni verbal ifodalash imkoniyatining cheklanganligidir. Shu sababli xulq-atvordagi to'satdan o'zgarishlar somatik kasallikning ehtimoliy belgisi sifatida baholanishi kerak.

Shunday qilib, ASB bo'lgan bolalarda sog'liqni kompleks baholash, muntazam pediatrik ko'rik, antropometrik monitoring, ovqatlanish va uyqu holatini nazorat qilish, stomatologik profilaktika hamda klinik ko'rsatmalarga muvofiq laborator-instrumental tekshiruvlarni o'tkazish muhim ahamiyatga ega. Multidissiplinar yondashuv orqali somatik kasalliklarni erta aniqlash va davolash bolaning hayot sifatini oshirish, xulq-atvor muammolarini kamaytirish va rehabilitatsiya samaradorligini yaxshilashga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Lord C., Brugha T.S., Charman T., Cusack J., Dumas G., Frazier T., Jones E.J.H., Jones R.M., Pickles A., State M.W., Taylor J.L., Veenstra-VanderWeele J. Autism spectrum disorder. **Nature Reviews Disease Primers**. 2020;6:5.
2. Hyman S.L., Levy S.E., Myers S.M. Identification, evaluation, and management of children with autism spectrum disorder. **Pediatrics**. 2020;145(1):e20193447.
3. American Psychiatric Association. **Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders. Fifth Edition, Text Revision (DSM-5-TR)**. Washington, DC: American Psychiatric Association; 2022.